

E. Frenkelis), o iš *añtē* „peludė; krosnies užuangė“ (*iñtē* „peludė“). Kur čia teisybė, gal ir paaikštų, viską nuodugniau patyrinėjus.

Tomo pabaigoje dar įdėta pora recenzijų: A. Vanagas recenzuoja žinomą J. Princo knygą apie buvusios Suvalkų gubernijos vietovardžius, o K. Gaivenis su A. Lyberiu – 1967 m. Vilniuje išleista dvitomį „Rusų-lietuvių kalbų žodyną“.

V. Urbutis

Этимология, 1968, Издательство „Наука“, Москва, 1971, 280 p.

Kai 1963 m. pasirodė etimologijos darbų rinkinys, pavadintas „Etimologija“, dar nebuvo aišku, kad tai būsimo pastovaus leidinio – etimologijos metraščio – pirmasis tomas. Dabar etimologijos specialistai ir mėgėjai beveik kasmet susilaukia šio leidinio naujo tomo. Be straipsnių, kuriuose gali būti nagrinėjamos tiek bendresnio pobūdžio etimologijos teorijos bei metodikos problemos, tiek ir atskirų žodžių kilmė, kiekviename tome dar yra recenzijų skyrius, kur apžvelgiami naujesni etimologijos srities tyrinėjimai. Tiriamųjų kalbų ratas nėra griežtai apibrėžtas, tačiau centrinę vietą aiškiai užima slavų kalbų etimologija. Specialių straipsnių iš baltų kalbų etimologijos leidinyje kol kas, deja, kaip ir nepasitaiko, ir ne vienam tai gali pasirodyti kaip savotiška spraga, juo labiau, kad nuolat dedama straipsnių, skirtų net ne indoeuropiečių kalboms. Tas nežymiai kliūvantis nenuoseklumas pareina, žinoma, ne nuo kokio principinio nusistatymo, o veikia tiesiog nuo susitelkusių apie leidinį bendradarbių specialybės. Šiaipjau straipsnių autoriai, etimologiškai nagrinėdami slavų arba ir kitų indoeuropiečių kalbų žodžius, savaime suprantama, ne vienu atveju užkabina ir baltų kalbų etimologijos dalykus.

Paskiausias tomas (skirtas 1968 metams) – iš eilės jau bene šeštas – savo pobūdžiu nesiskiria nuo ankstesnių¹. Pereinant prie šio tomo trumpos apžvalgos, reikia įspėti dėl jos vienašališkumo – ja pirmiausia norima atkreipti akis į baltų kalbų vieno ar kito žodžio naujo etimologizavimo mėginimus, aptinkamus tome paskelbtuose tyrinėjimuose. Jei leidinio tomai turėtų etimologizuojamų žodžių rodykles, panaši apžvalga gal būtų ne tiek reikalinga.

Pirmuose trijuose straipsniuose liečiamos platesnės teorinės bei metodinės etimologijos problemos, tačiau ir juose atsiremama į visiškai konkretų slavų kalbų leksikos tyrinėjimą.

L. Sadnik savo straipsnyje „Dėl etimologijos ir gramatikos ryšių problemos“ (3–10) etimologijos nagrinėjimo sąsają su gramatikos faktais demonstruoja, apžvelgdama s. sl. *berq*, *brati* „rinkti, imti“ ir kitus tos šeimos žodžius slavų kalbose.

V. Martinovas straipsnyje „Semantinių mikrosistemų analizė ir proslavių leksikos rekonstrukcija“ (11–23) supažindina su semantinės mikrosistemos sąvoka, įsivesta jau ankstesniuose savo darbuose (tik vadinta mikrostruktūros terminu), ir, nagrinėdamas keletą tokių sistemų, stengiasi parodyti, kaip ši naujovė padeda atkurti slavų prokalbės leksiką bei jos semantiką ir neretai gali duoti teisingas gaires tolimesniam etimologizavimui. Mikrosistemą sudaro vienas bendresnės reikšmės žodis kartu su siauresnės reikšmės žodžiais (ar žodžiu), tesiskiriančiais nuo pirmojo vienu papildomu diferenciniu semantiniu požymiu. Autorius, pavyzdžiui, atkuria tokią slavų prokalbės semantinę mikrosistemą [miškas]: *chvorstъ* „miškas (apskritai)“ – *gora* „aukštumų miškas“ – *lěsъ* „miško medžiaga, malkos“ – *gvozďъ* „spygliuočių miškas“ – *šuma* „lapuočių miškas“. Jis ta proga teisingai iškelia sl. *lěsъ* siejimo su lie. *láiškas* (*laiškas*) „javo ar žolės siauras lapas (bei žalias stiebelis)“ formalius ir semantinius sunkumus ir pats slavų žodį linkęs laikyti lo. *lignum* (< *liġ-no-m) „nukirs-

¹ Vieną iš ankstesnių tomų (skirtą 1965 metams) šioje vietoje yra recenzavęs velionis Jonas Kazlauskas, žr. *Baltistica* IV (1968) 148–152.

tas medis, malkos“ giminaičiu (14 t.). Mikrosistemos [maistas] nežymėtuoju (bendrosios reikšmės) nariu autorius įrodinėja buvus sl. *chorna* (plg. s.-ch. *χράνα* „maistas, pašaras“, s. le. *chrona* „saugykla, prieglobstis“ ir kt.), kartu paremdamas pozicijas tų etimologų, kuriems atrodo patikimiausia ieškoti giminystės su lie. *šerti* (16 t.). Toliau, iliustruodamas mikrosistemų analizės taikymą skoliniam išryškinti, V. Martinovas šiek tiek pratęsia polemiką su O. Semereniu dėl sl. **modliti* ir germ. **maþljan* santykiavimo, o tai savo ruožtu atsiliepia tų žodžių santykio su lie. *meþsti*, *maldyti* traktavimui (21).

O. Trubačiovo „Etimologijos ir lyginamosios gramatikos pastabose“ (24–67) pabrėžiama etimologijos ir lyginamosios gramatikos (fonetikos, morfologijos ir žodžių darybos) sąsaja, tačiau teoriniai dalykai čia veikiau tėra šalutiniai, svarbesnę vietą užima pasirinktos medžiagos pats nagrinėjimas bei drąsus, novatoriškas jos etimologizavimas. Pirmasis etiudas skirtas sl. **lǫkno* (s. č. *lekno* „vandens lelija, Nymphaea; lūgnė, Nuphar“, slovk. *lekno* „vandens lelija“, č. *leknín* „t.p.“) etimologijai (24–32). Pritardamas įsigalėjusiam gretinimui su lie. *lūknė* „lūgnė“, autorius toliau įsivaizduoja šiuos žodžius galint priklausyti ide. **leuk-* „šviesti, šviesus“ šeimai ir ypač pabrėžia slavų žodžio formalų tapatumą su jau minėtu lo. *lignum* „nukirstas medis, malkos“, kuriam interpretuoti pasirenka J. Otremskio etimologiją (< **ligno-* / **lugno-* < **luc-no-* < **luk-no-m*). Paprasčiau ir patikimiau čia būtų, rodos, eiti ne iš skirtingų kalbų izoliuotai paimtų žodžių gretinimo keliu, o pirmiausia atsižvelgti į gana akivaizdų lie. *lūknė* (ir sl. **lǫkno*) ryšį su lie. *liūkti* „žemyn linkti, lėpti“ (plg. *nuliūkę lapai*), *lūknas*, -à „kurio ragai eina [= nulinkę, lenkti] į šalis“, (at) *lūkinti* „mušant padaryti minkštą“, *lukniuoti* „liumpėti, būti klampiam“, la. *lūkne* „kūdrų augalas storomis minkštomis šaknimis ir apskritais lapais“ (tad ne tik forma, bet ir reikšme veikiausiai visiškai identiškas su lie. *lūknė*), *lukt*, *lukt* „lėpti, glebti, linkti“, *lukns* „lankstus, liaunas“, *lūks* „nulėpęs“, *lūkas* „kas nulėpęs, nudribęs (pvz., gyvulių ausys)“, *lūkains* „nudribęs, nulėpęs“, *lūkausis*, *lūkaūsis* „kas nulėpusiomis ausimis“; šios šeimos žodžiais įprasta laikyti ir vandenvardžius lie. *Lūknas* (ež.), *Luknà* (ež., up.), *Lūknė* (up.), *Luknià* (ež., up.), *Lūknis* (ež.), la. *Luknis* (ež.), *Lukna-ežers*, *Lukna-purvs*, pr. *Luc(o)* (up., ež.) ir kt. Minėtų arčiausiai su lie. *lūknė* susijusių žodžių semantikoje aiškiai kyšo pagrindinė reikšmė „lenkti, linkti“ (toliau ir „klimpti“ bei „glebti, minkštam būti“), ir tai etimologijos ieškojimus jau verčia kreipti kur kitur, o ne link ide. **leuk-* „šviesti, šviesus“². – Ta pačia proga

² Kad lie. *lūknė*, la. *lūkne* tikrai neskirtini nuo čia nurodytų kitų *l(i)uk-* žodžių, galima įsitikinti dar iš to, jog visiškai analogišką kontekstą turi ir lie. *lūgnas* „lūgnė; vandens lelija“, *lūgnė*, *lūgnas*, *lūgnos*, *lugmė*, *lugmiai*, *liūgnas*, *liugmiai* „lūgnė(s)“, plg. *liugėti* „liumpsėti, liūliuoti“, *lūgnas*, -à, *lugnūs*, -i „lankstus“, *lugūs*, -i „suglebęs, minkštas“, la. *ludzis*, -dze „susmukėlis, suglebėlis, kūtvėla“, *luga* „drebučių pavidalo masė, tyrė“; iš bendrinių ir tikrinių vandenių pavadinimų čia priklauso lie. *liūg(n)as* „klanas, valka; purvynas, mulvė; liūnas, klampynė“, *lūgas* (*lūgas*) „t. p.; klampi upės atšaka; tvenkinys, kūdra; upės duburys“, *lūgnas* „liūnas“, *Liūgežeris* (ež.), *Lūgas* (ež., up.), *Lūgnas* (ež.), la. *luga* „liūnas, liulanti pluta (masė) užaugančių ežerų pakrantėse“, *Ludza* (ež., up.), *Ludze* (up.), pr. *Lügelgen* (ež.). Tos dvi žodžių grupės tiek artimos, jog ne vienu atveju, kur [k] galėtų būti vietoj g, tiesiog nežinia, katrai grupei toks žodis priskirtinas, plg. *liūgsoti* „karoti, dryksoti, tįsoti“ ir *liūksoti* (*liuksoti*) „t. p.; būti išsiliejus, tvanksoti“, *lūgsnėti* „kilnotis, linguotis, lapsėti“ ir *lūksnėti* „linguotis (galva)“, *lūgšas*, -ė „kas nulinkusiomis, nudribusiomis ausimis, lėpausis“ ir *lūkšas*, -à „t.p.; žioplas, nevikrus; kurio ragai nūsūkę į šonus, luknas“, *lūkšausis*, -ė „lėpausis“, *lūkšis*, -ė „galvijus, kurio ragai lenkti į šalis“ (kai žymimas ragų nulinkimas, tiesa, jau galima įžiūrėti didesnę semantinę artumą su lie. *lūknė* bei *lūknas*, -à grupe). Tarpinei zonai tarp vienos ir kitos grupės reikėtų, matyt, skirti ir lie. *lūkštas* „puriena (*Caltha palustris*); lūgnė; vandens lelija“ (1 rkšm. ir *lūkšis*, *lūkšta*, *lūkšta*), la. *lūkstas* (*lūksta*, *lūkste*) „tokia minkšta, plačialapė žolė; (pl.) laiškai, lapai, virkščios“ kartu su lie. *Lūkstas* (ež., up.), *Lūkštà* (up.), *Lūkštas* (ež.), la. *lūkstas* „drėgna, pelkėta pieva, lanka“,

O. Trubačiovas plačiau apžvelgia esamas nuomones dėl priebalsių junginio *kn* likimo slavų kalbose ir stabteli dar ties pora pavyzdžių, turinčių, jo manymu, drauge su sl. **l̥okno* rodyti, kad *kn* išlaikytas be pakitimų. Pateikdamas vieną iš tų pavyzdžių, sl. *liknavo, kurio pėdsakų tėra čekų (ir iš dalies slovaku) kalboje, plg. č. (ir slov.) *liknavý*, „lėtas, nepaslankus, vangus, ištižęs, suglebęs“, s. č. *liknovati se* „kratyti, išsisukinėti, vengti, vangstyti“, autorius iš esmės prisilaiko įprastinės etimologijos – siejimo su ide. **leikʷ-* (plg. lie. *likti* ir kt.), tik į slavų žodžio artimiausių giminaičių ratą papildomai dar įtraukia lie. *liėknas* -à „laibas, aukštas, išbėginis“ (31 t.). Čia reikia pasakyti, kad labiau priimtinas yra lie. *liėknas*, -à aiškinimas, duotas E. Frenkelio žodyne (LEW I 364 t.). Įjungti lie. *liėknas*, -à į *likti* šeimyną trukdo semantika, ir vien tai, kad rusų kalboje greta yra tos pačios **sta-* šaknies (plg. lie. *stóti*) *статный* „stuomeningas, gražaus stoto, liemeningas“ ir *отстальный* „atsiliekęs“, mažai ką įrodo (tam reikėtų tikslesnių bei iškalbingesnių paralelių). Tiesą sakant, minėti čekų kalbos žodžiai savo semantika irgi stovi gana atokiai nuo kitų **leikʷ-* „likti“ žodžių. Tad gal atsisakyti tradicinio jų siejimo su šia šaknimi? Taip pasielgus, O. Trubačiovo pasiūlytam gretinimui su lie. *liėknas*, -à galima būtų visiškai pritarti. Jau iš pateiktų čekų žodžių *liknavý* ir *liknovati se* lietuviškų reikšmės nusakymų matyti, kad savo semantika tie du žodžiai yra visai artimi lie. *vangus*, -i ir *vėngti* (*vangstyti*). Pastarieji, kaip žinoma, priklauso žodžių šeimai, kurios pamatinė reikšmė yra „lenkti“ (plg. lie. *vingis* „linkis, lankstas“, s.v.a. *winchan* „krypuoti, svyruoti“ ir kitus ide **ueng(h)-* atstovus). Tad nėra nieko paprasčiau, kaip už čekų kalbos dabartinių reikšmių įžiūrėti irgi tą pačią pradinę reikšmę ir toliau tuos žodžius laikyti ide. **leik-* (**lik-*) „lenkti“ atstovais (plg. lo. *obliquus* „kreivas, vingiuotas, išlenktas; nukreiptas į šoną, įžambus, nuožulnus“, norv. trm. *liga* „linkti, lenktis, mikliai lankstyti šokant“ ir kt.), tuo pačiu atveriant kelią artimai giminystei su minėtu lie. *liėknas*, -à bei šlapios pievos, pelkės ar raisto pavadinimu *liėknas* (*liėknas*, *liėkna*, *liėknà*, *liėknė*), la. *liėkna* (*liėkna*², *liėkne*, *liėkne*², *liėkns*, *liėkns*², *liėknis*). Kad „lenkti“ reikšmės šaknų žodžiais gana dažnai

Luksts (piev.), *Luksta-ęzėrs*, *Lukste* (up.), pr. *Lukte* (up.). Nebesileidžiant į tolimesnę etimologiją, galima tik tiek pridurti, kad perspektyviausias turėtų būti toks aiškinimas, pagal kurį abi grupės būtų laikomos giminiškomis. Gal labiausiai priimtina būtų mintis, kiek kitokia apimtimi kadaise jau kelta K. Būgos (žr. jo RR I 369, 460 t.), kad čia esama tos pačios šaknies (reikšme „lenkti, linkti“), tik vienur ji išplėsta dusliuoju, o kitur skardžiuoju gomuriniu determinatyvu. Paprastosios, determinatyvu neišplėtos šaknies gal būtų galima ieškoti žodžiuose *liūnas* „linkstanti, linguojanti paviršiaus pluta prie pelkėjančių vandenių; klampynė, marmalynė“, *liunėti* (*liūna*, *liunėjo*) „linguoti, linkti; dribsėti, liumpsėti“, la. *lūns*² „liūnas“, *lūnis* „pelkė, liūnas“, *nūo-lūt* „nukarti, nudribti“, *at-lūt* „nulinkti į šalį, nukarti“, *lūvens* „minkštas, sudribęs; klampus, pelkėtas“ ir kt. Kadangi šioje vietoje ir taip jau gerokai nuklysta į šalį nuo recenzuojamo leidinio, detalesnio darybos santykių nagrinėjimo tarp suminėtu augalų pavadinimų ir atitinkamų vandenių pavadinimų bei hidronimų reikia atsisakyti, pasitenkinant bendresne pastaba, jog neteisinga būtų galvoti tuos santykius visur turėjus būti vis tos pačios krypties. Čia galimi bent keli atvejai: 1) augalo pavadinimas padarytas iš augimo vietos (pelkės, vandens) pavadinimo, 2) vietos pavadinimas padarytas iš augalo pavadinimo, 3) augalo ir vietos pavadinimai darybiškai tiesiogiai nesisieja, o yra savarankiškai susidarę iš to paties ar skirtingų (tik tos pačios šaknies) pamatinių žodžių. Kad lūgnės ir vandens lelijos pavadinimai kartais gali ir tiesiai remtis linkimo, glebimo, lėpimo ar panašios reikšmės žodžiais, rodo lie. *lėpė* (*lėpė*) „vandens lelija; lūgnė“, (*baltieji*, *geltonieji*) *lėpiai* „t. p.“, la. (*baltās*, *dzeltenās*) *lėpes* (*lėpas*) „t. p.“, *lėpene* „t. p.“ šalia lie. *lėpti* (*lepti*) „glebti; linkti žemyn“, *lėpis* (*lėpa*) „vėpla, ištiža, nerangus žmogus“, *lėpaūsis* (*lepaūsis*), -ė „kas nulinkusiomis, nudribusiomis ausimis; ištiža“, la. *lėpt* „vysti, leipti“ (ir *lept* „svirti, knabti, daryti nukarusiam“), *lėps* „dramblotas, lepšis; palieges“, *lėpaušis* (*lėpaušis*) „nulėpaušis; lebeda, ištiža, avidvakas“. Iš kitų kalbų dar plg. ol. *plomp* „vandens lelija; lūgnė“ šalia *plomp* „dramblotas, drėblus, nerangus, liurbiškas, kvaišas“.

žymimas vangumas, nerangumas, ištižimas, galima įsitikinti ir iš ankstesnių pavyzdžių (plg. 2 išn. la. *ludzis*, *-dze*, lie. *lūkšas*, *-à* ir kt.). Dėl „vengti“ reikšmės atsiradimo iš „lenkti“, nors tai ir šiaip nesunku įsivaizduoti, dar plg. s.-ch. *клонити се* „vengti, r. *уклоняться*“ ir, pavyzdžiui, bulg. *клоня̀* „lenkti, r. *клонить, склонять*“. — Antroje savo straipsnio dalyje O. Trubačiovas išsamiai apžvelgia sl. **sěra* reprezentantų semantiką atskirose slavų kalbose, iš visų reikšmių seniausia laikydamas „krekena“, o naujausia — „siera“; toliau šį žodį jis (sykiu su G. Veštort ir V. Martinovu) gretina su lo. *serum* „išrūgos“ ir specialiau apsistoja ties gretinamų žodžių morfologiniu išsiskyrimu. — Dar kitokio pobūdžio yra paskutinė, trečioji, darbo dalis, kur pateikiama įdomi ir naudinga specifinių polabų žodžių, proslavių leksikos fone išryškėjančių kaip originalios darybos dialektizmai, apžvalga. Tokių specifinių darinių nurodoma pusketvirtos dešimties (iš jų net keturiolika — priesagos *-aikā* < sl. *-ika* deverbaliniai daiktavardžiai, daugiausia nomina agentis). Keletas mažiau aiškių žodžių paetimologizuojama plačiau. Baltų etimologijos dalykai tiesiogiai užkliudomi, kalbant dėl pol. *vrech* „riešutas“, kurio skirtumą nuo kitų slavų **orěchъ* autorius aiškina tuo, kad tai skirtingų priešdėlių pavadinimai (**vrěchъ* ir **o(b)rěchъ*) šalia sl. **rěšiti* „išrišti, (at)rišti“, kartu nurodydamas, jog lie. *riešutas* remiasi tos pačios etimologijos veiksmožodžiu *rišti*, tik jau padarytas su priesaga (65). Ši mintis verta tolesnio svarstymo jau vien todėl, kad ligšioliniai baltų ir slavų riešuto pavadinimų gretinimai tiek šių kalbų viduje, tiek ir už jų ribų iš tiesų tebėra nepatenkinami. Galima priminti dar porą kitų O. Trubačiovo etimologijų, nors taip ryškiai su baltistika ir nesisiejančių. Aiškindamas pol. *śósór* (< **kosorb*) „kruopos“ kaip vedinį iš sl. **kos(iti)*, jis su tuo pačiu veiksmožodžiu linkeš sieti (atsisakydamas, tarp kitko, savo paties ankstesnio aiškinimo) ir sl. **kaša* < **kasja* (63 t.). Pol. *papil* (< **pepelb*) „gylys, bimbilas; kamanė“ naujojo aiškinimo (61 t.) esmė yra ta, kad čia norima įžiūrėti tą patį reduplikuotinį kamieną, kaip ir žinomame baltų ir slavų putpelės (*Coturnix coturnix*) pavadinime, todėl **pepelb* kildinamas iš **pelpelb* (plg. pr. *penpalo* „putpelė“ < **pelpalo*). Kodėl tie vabzdžiai turėtų vadintis tokiu pat ar bent to paties kamieno vardu, kaip ir paukštis, lieka, tiesą sakant, ne visai suprantama. To paties žodžio reikšmės raidą „putpelė“ > „bimbilas; kamanė“ sunku įsivaizduoti. Lieka galvoti apie du atskirai, nepriklausomai susidariusius žodžius. Jeigu laikomasi nuomonės, kad kalbamas baltų ir slavų putpelės pavadinimas galiausiai yra onomatopėjinės prigimties, iš bėdos, žinoma, dar galima spėlioti, ar tuo pačiu kamieniu nesiremia ir minėtas vabzdžių pavadinimas. Tačiau tokiu atveju — vėl grįžus prie pol. *papil* onomatopėjinio traktavimo — paprasčiau ir patikimiau jį aiškinti tokį, koks jis yra, o ne iš anksto perdirbus į **pelpelb*. Nėra be reikšmės dar tas faktas, kad pol. *papil* daug kuo (neišskiriant nė darybos, kurios ligšiolinis nepaaiškinimas daugiausia ir paskatino straipsnio autorių ieškoti naujo kelio) labai panašus į lie. *baĩbalas*, *biĩbalas*, *biĩbilas*, *buĩbalas* „sparva, byzdėlė, gylys“ (*baĩbalas* žinomas ir reikšme „kamanė“), la. *baĩbals* „vabalas“, *baĩbale* „kamanė“, *biĩbals* „bimbilas“ ir kt.; dėl šaknies priebalsių skardumo-duslumo nesutapimo plg. lie. *bambėti* „murmėti, burbėti“ ir *pampėti* „t. p.“, la. *bambāt* (*bambēt*) „belsti, dūzgenti“ ir *pampināt* „bambėti (po nosimi)“.

Iš siauresnės tematikos darbų pirmuoju eina Ž. Varbot straipsnis „Slavų etimologijos pastabos“ (68–78), kuriame gana kruopščiai etimologizuojama ukr. *кочубей* „(kuoduotasis) vieversys“, r. *настьрный* „guvus, drąsus, įžūlus, akiplėšiškas, begėdiškas“, *стырить* „kaulyti, įkyrėti (prašymais, patyčiomis), pajuokti, šaipytis; ginčytis, spyriuotis, stičyti; pakrikai, kvailai kalbėti; varžytis, nerangiam būti; žiūrėti apstulbus, stebeilytis“, *измываться* „tyčiotis, šaipytis“.

V. Merkulova straipsnyje „Žodžių istorijos ir etimologijos pastabos“ (79–91) nagrinėja r. *замурзанный* „nusitepęs, murzinas“, *кóзны* „toks žaidimas kauliukais“, *дѣб* „riba tarp sklypų; paskutinis burtas (traukiant ar metant burtus)“ (ir kt. rkšm.), *стень* „stepė“. Pirmąjį žodį sykiu su (b) r. *мърза* „nusitepėlis, murzius, žebrys, terlius“, r. *мързиться* „teptis“, br. *абмързацца* „išsiterpti, išsiterlioti veidą“, *замързацца* „t. p.“, *мързаць* „tepti, terlioti“, *мурзаты* „nešvarus, pašėlus, išsiterptas“.

murzinas“, ukr. *замурза* „murzius“ ir kt. autorė kildina iš le. *murzac*, *murzyc* „teršti, tepti, juodinti, paišinti, suodinti, terlioti“, *murzaty* „nešvarus, išteptas, išterliotas, paišinas, murzinas“, *murza* (*mur-dza*) „apsileidėlis, nevaleika, terlius, žebrys, murzius“ ir kt., toliau šiuos lenkų žodžius vesdama (pagal J. Karlovičiaus ir A. Briuknerio spėliojimus) iš le. *murzyn* „negras“ (< vok. *Mohr*, s. v. a. *môr* < lo. *maurus*). Straipsnyje kaip slavizmai nurodyti ir lie. *muřzinas*, -à (*mùrzinas*) „nešvarus, susitepęs“, *muřzinti(s)* „tepti(s), terlioti(s)“. Reziumuodama V. Merkulova rašo: „Vadinasi, šios žodžių grupės paplitimo epicentras yra Lenkijoje. Buvusios Lenkijos – Lietuvos valstybės teritorijoje pasireiškia visos išvestinės formos ir reikšmės, tačiau nėra pamatinio žodžio *murzyn* „negras“... (80). Autorės išvadas sunku laikyti galutinėmis, kol jos nesiremia nuodugnesniu tyrinėjimu, kol lieka visai nesvarstytos kitoniško aiškinimo išgalės. Rūpimų žodžių paplitimo vaizdą reikėtų patikslinti. Pirmiausia tai pasakytina apie negro pavadinimą, plg. lie. (sen.) *mùrinas* (< le. *murzyn*), kuris dabar dažniau bėra žinomas sustabarėjusiam pasakyme *murinų karalius*; nėra tas pavadinimas visai svetimas nė rytų slavams, plg. ukr. *мурин*. Įsidėmėtina, kad lietuvių ir rytų slavų kalbose negro pavadinimo kamiene tėra -r-, o visi likusieji autorės gretinami žodžiai turi junginį -rz-. Jeigu nebūtų laikomasi išankstinio nustatymo, kad visą rūpimą žodžių grupę su centrine reikšme „tepti, terlioti“ būtina kildinti iš le. *murzyn* „negras“ (nors semantiškai ir darybiškai tai ne taip paprasta įsivaizduoti), tų žodžių didžiausio paplitimo centru niekas nebetrūkdėtų pripažinti baltarusių ar lietuvių kalbas, kur tie žodžiai ne tik plačiai pažįstami tarmėse, bet nevengiami nė literatūroje (lenkų kalboje, atvirkščiai, tai tik retos tarmybės³). Tad pirmiausia kaip tik šių kalbų viduje ieškotina rūpimos žodžių grupės pradinių versmių. Dėl lie. *mùrza* „kas išsitepęs, nesiprausęs, nevaleika“ ir kt. kilmės, tiesa, kalbininkai nemėgsta kvaršinti galvos – laikoma lyg ir savaime suprantamu dalyku, kad tai slavizmai, nes juk tokia yra vyraujanti skolinio kryptis. Taip elgiantis, visai neatsižvelgiama į tai, kad žodžių su *murz-* susidarymas kur kas paprasčiau paaiškinamas baltų kalbose, negu slavų. Lietuvių kalboje *murz-* žodžių, savo reikšmėmis susijusių su tepimo, terliojimo, nešvarumo idėja, yra daug ir įvairių, plg. *mùrzas*, -à „nešvarus, apsileidęs“, *muřzginas*, -à „tamsiai pilkas“, *murzilà* „kas susimurzinęs, nešvarus“, *muřzi(u)s*, -ė „kas murzinas, išsitepęs, nešvarus“, *murzlỹs*, -ė „t. p.“, *muřzliotis* „terliotis, pliurzotis“, *murzòti* (*mùrzoti*) „tepti, murzinti“, *murzuòklis*, -ė „nevaleika“, *muřzuotis* „niauktis, debesuotis“, *murzapùtris*, -ė „kas murzinas“ ir kt. Čia priklauso, žinoma, ir *mùrza* (*mùrže*) „(niek.) burna, veidas“ (LKŽ VIII 433 laikomas homonimu su tariamu slavizmu *mùrza* „kas išsitepęs, nevaleika“), plg. *marmùzė* (*marmùzė*) „t. p.“ (šalia *marmùzas*, -ė „kas išsitepęs, suodžius“ ir pan.), *terlė* „t. p.“ (šalia *terliòti* „tepti, terlenti“, *terllius*, -ė ir kt.). Latvių kalboje yra *muřza* (*mùrza*³) „terlius, suskretėlis; vėpla, apdūjėlis; snukis“, *murzàt* „tepti, teršti; nevykusiai padirbti; (refl.) negrabiai dirbti, čiupinėtis, terliotis (su darbu)“, *murzėtiēs* „išsitepti, susiterlioti“. Nėra abejonės, kad tai vis tos pačios šaknies *mur-* žodžiai, kaip ir lie. *mùrti* „šlapti, žliugti, težti; prakaituoti, nešvariam darytis“, *mùrinti(s)* „tepti(s), terlioti(s), murzinti(s)“, *mùriòti* „tepti, teršti, purvinti, (refl.) terliotis, netikusiai praustis“, *mùras*, -à „šlapias, pažliurgęs“, *mùrinas*, -à „purvinas, murzinas, išteptas; šlapias, suplukęs“, *mùrėlius*, -ė „kas išsitepęs, terlius, murzius“, *mùrša* „t. p.“, *murùlis*, -ė „t. p.“, la. *murit* (*murēt*) „(iš)tepti, (ap)teršti“, *muris* „kas nešvariu veidu, murzius“ ir kt. Priesaginio -z- atžvilgiu žodžiai su *murz-* (: *mur-*) nesiskiria nuo žodžių su *pliurz-* (: *pliur-*), plg. lie. *pliùrza* „ištižėlis, apsileidėlis, avidvakas; skysta purvynė; prastas valgis ar gėralas“, *pliùrže* „skysta purvynė; prastas valgis ar gėralas, byzalas“, *pliùržinti* „laistyti, teliuškuoti, terlioti“, la. *płurza* „pasi-

³ J. Karlovičiaus tarmių žodyne (straipsnyje Mur.z-) žodžio *murzac* [*mur. zac*], pavyzdžiui, nurodyti tik du šaltiniai – A. Petrovo Lietuvos lenkų šnektos rankraštinis žodynėlis (reikšme „tepti, teršti, terlioti“) ir paties autoriaus žodinė informacija iš tos pačios Lietuvos (reikšme „paišinti, juodinti, ypač veidą“), žr. J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, III, Kraków, 1903, 200.

leidėlė; pliauškalė; plepalai, tauzijimas; pažliugusi smėlynė“, *plurzāt* „pliaukšti; (refl.) plujoti; maknoti; plempti“, *plurzēt* „niekus tauzyti“ šalia lie. *pliurà* „skysta purvynė“, *pliurè* „t. p.; pamurys“, *pliürti* „tižti, murti, skystam darytis“, la. *plura* „klanas; pamurys; skysta tyrė, pažliugęs valgis; zaunius; pasileidėlė“, *plurētiēs* „teliūskuoti, pliauškintis“, *plurinātiēs* „t. p.“, *plurāt* (*plurīt*) „pliurkšti, niekus tauzyti“. Šitaip įsitikinus, kad rytų baltuose leksinę grupę su *murz-* sudaro paprasčiausi savo darbo žodžiai, o ne kokie atėjūnai iš kitur, atitinkamus slavų žodžius su tuo pačiu *murz-* telieka, rodos, laikyti baltizmais. Be kita ko, tam pritaria slavų žodžių geografija – toks arealas kaip tik tipišką nemažai grupei baltizmų. Vien iš šaknies *mur-* apie slavų žodžių baltiškumą, žinoma, dar nebūtų galima spręsti, nes iš principo tai galėtų būti ir giminiška šaknis, tik kito baltų kaitos laipsnio, negu baltų *mur-*. Su tokia pačių slavų šaknimi yra, pavyzdžiui, r. *мур* „pelėsi“, č. *mour* „suodys, paišai“, slov. *múr* „t. p.“ (plg. to paties balsių kaitos laipsnio lie. *máura* „nešvarus, apsileidęs žmogus“, *máuras*, *máuraĩ* „dumblas, purvas“ ir kt.). Net ir tas, kas santūriai žiūrėtų į naująjį aiškinimą, kurį šioje vietoje tik bendriausiais bruožais tebuvo galima išdėstyti, pateiktų pastabų bent jau turėtų būti įtikintas, kad „tepti, terlioti“ reikšmės žodžių su *murz-* baltų ir gretimų slavų kalbose kilmės klausimas iš tiesų yra kur kas sudėtingesnis, negu tai pasirodė V. Merkulovai.

L. Kurkinos straipsnyje „Iš pastebėjimų, liečiančių kai kuriuos kelių ir takų pavadinimus slavų kalbose“ (92–105) duodama tokių pavadinimų, suskirstytų į keletą grupių pagal nominacijos principus, bendra apžvalga.

M. Mladenovo straipsnyje „Vėžlio pavadinimai bulgarų kalboje“ (106–113) svarbiausias dalykas yra atitinkamų žodžių geografija (tam reikalui įdėtas ir puslapio dydžio žemėlapis).

I. Petliovos darbo pirmoji dalis, pavadinta „Serbų-chorvatų kalbos leksikos proslaviškasis sluoksnius, I“ (114–156), apima serbų-chorvatų žodžių, galėjusių būti jau slavų prokalbėje, registro pirmąją pusę. Dažniausiai teduodamos plikos formos – rekonstruotoji ir dabartinė. Reikšmė nurodoma tik ypatingesniais atvejais. Vietomis išnašose atskirų žodžių įtraukimas į registrą šiek tiek pakomentuojamas, pasiremiamu vienu ar kitu jau esamu etimologijos aiškinimu. 149 p. 69 išn. vietoj nesamo lie. *krausus*, paimto iš V. Grigorovičiaus – A. Smirnovo (PФБ II (1879) 102), su s.-ch. *кꙋꙋ* „uola, uolienu kalnas“ reikia gretinti lie. *kráušas*, *kr(i)aušas*, *kr(i)aušius*, *kriaūšis* (ir kt.) „status krantas, skardis“. 153 p. 90 išn. vietoj lie. *lajbas* turėtų būti (šalia s.-ch. *лѣбати* „siūbuoti, svyruoti“) *láibas*, -d.

V. Vinogradovo darbo tęsinyje „Istorijos-etimologijos pastabos. V“ (157–170) istoriškai apžvelgiamas atskirų žodžių bei frazeologizmų vartojimas (r. *зодчий*, *поползновение*, *стих наш*, *отпечый*, *хоть святых вон выноси*).

J. Čumakova straipsnyje „Pastabos dėl žodžių *рядно*, *ряднина* geografijos ir etimologijos“ (171–175) tinkamiau paaiškina šių savotiško audimo drobės pavadinimų jau esamo siejimo su r. *ряд* semantinę bei realijų pusę.

J. Čaikina straipsniu „Dar kartą apie žodį *кулига*“ (176–185) pateikia gerokai medžiagos tolesniam šio įvairiareikšmio žodžio praeities aiškinimui ir pati yra labiau linkusi dėtis prie tų, kurie jame nori matyti skolinį iš suomių kalbų.

V. Michailovičius „Serbų-chorvatų statybos terminų etimologijos pastabose“ (186–188) aiškina s.-ch. *кућа* „namas“ (: *кутати* „slėpti“).

Ieškodamas senųjų bulgariškųjų tiurkų kalbų pėdsakų slavų kalbose, I. Dobrodomovas savo straipsnio tęsinyje „Iš bulgarų įnašo slavų kalbose, II“ (189–196) apsistoja ties r. *чаща*, *сѣбля* ir br. *шурка* („avis“).

Toliau eina V. Litkino straipsnis „Dėl žodžių *угры* ir *югра* etimologijos“ (197–206).

B. Serebrenikovo „Etimologijos pastabose“ (207–214) trumpai paliečiami tai atskiri suo-

mių-ugrų kalbų žodžiai, tai vėl vienas kitas rusų kalbos skolinys iš kitų kalbų (tarp kitko, spėjama, kad r. *лошадь* „arklys“ galėtų būti ne tiurkų, o iranėnų žodis).

L. Gindinas straipsnyje 'Αττική, 'Αττικός (215–219) galvoja apie galimą Atikos pavadinimo anatolišką kilmę.

M. Dadaševs, rašydamas „Dėl indoeuropiečių žodžių *gel(ə)-do-/-to-, *mazdo-“ (220–222), turi tikslą parodyti, kad jų atstovų galima rasti ir vakarų iranėnų kalbose. Pirmasis kamienas (rkšm. „šalti(s); ledas, šerkšnas; šaltas“) kvalifikuojamas kaip bendrasis indoeuropiečių pavadinimas (žinomas iš šešių kalbų grupių), o antrasis (rkšm. „penėti; riebalai; riebus“ ir kt.) – kaip germanų, keltų ir indų-iranėnų leksikos naujadaras. Jei būtų atsižvelgta į tai, kad lie. *gelmuõ*, *gélmenis*, *gelumà* „didelis šaltis, speigas“ veikiausiai yra susiję su *géliti* „labai skaudėti, sopėti; šalti“, o la. *gāla* (*gāla*) apšalas, apkalas, plikšala, grynledis“, panašiai kaip ir r. *золотъ* „t. p.“, v. bulg. *золотъ* „krištolas, ledas“ – su s. sl. *golъ* „nuogas, plikas“, be to, abejotinas ir gr. *γελανδρόν*, – nuo tiek skirtingo tų dviejų kamienų kvalifikavimo jau vien dėl to būtų reikėję atsisakyti.

Paskutiniai trys straipsniai – tai G. Klimovo „Kaukazo etimologijos (1–8)“ (223–230), A. Charsekino „Keletas pastabų dėl mėginimų interpretuoti etruskų įrašus iš Pirgų“ (231–236), A. Dolgopolskio „Nostratinės etimologijos ir veiksmažodžių formantų kilmė“ (237–242).

„Kritikos ir bibliografijos skyriuje“ (243–272) spausdinama dešimt recenzijų, kurių didesnė dalis priklauso leidinio atsakomojo redaktoriaus O. Trubačiovo plunksnai. Jis čia apžvelgia ir mūsiškio leidinio *Baltistica* III tomą, teisingai, tarp kitko, pastebėdamas, kad lie. *pisti* negalima, kaip kad norėtų E. Hempas, vesti iš *pyzdà*, *pizè* (265; pats recenzentas, beje, šių žodžių ryšio neigia, tik darybos kryptį įsivaizduoja esant priešinga); reikia pritarti ir kitai jo pastabai, kad nėra pakankamo pamato sykiu su S. Karaliūnu ieškoti senosios heteroklizės pėdsakų lietuvių kalbos veiksmažodžiuose *katālyti* ir *katāryti* (266).

Baigiant lieka pagirti redakciją už visur vienodų sutrumpinimų vartojimą (jie paaiškinti tomo gale) ir apskritai už rūpestingą „Etimologijos“ leidinio redagavimą.

V. Urbutis

Velta Rūķe-Draviņa. Place Names in Kauguri County, Latvia.

A Synchronic-Structural Analysis of Toponyms in an Ancient Indo-European and Finno-Ugric Contact Area. (*Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Slavic Studies*, 6). Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1971, 157 lpp. ar il., 1 karte.

Daudzpusīgās un ražīgās valodnieces Veltas Rūķes-Draviņas studija par dzimtā novada – Kauguru vietvārdiem daudzējādā ziņā ir pirmreizīgs veikums. Tā ir pirmā monogrāfija par kādas sīkākas administratīvas vienības vietu nosaukumiem latviešu toponīmikā. Tas ir pirmais pētījums, kurā sinhronisks vietvārdu kopums tiek analizēts pēc struktūras. Un autorei tas ir pirmais lielākais ieguldījums toponīmikā.

Priekšvārdos (7.–8. lpp.) norādīts, ka šai darbā uzmanības centrā ir bijušas nevis toponīmu etimologijas problēmas, bet gan dažas vispārīgas problēmas, proti, pats vārdošanas process (*naming process*) un principi, attiecsmes starp novadā lietotajiem īpašvārdiem un sugas vārdiem, nosaukumu tipu distribūcija dažādās objektu grupās un šo tipu biežums. Tā kā pētījamais novads ietilpst senā indoeiropiešu un somugru saskares zonā un tanī var sagaidīt divu dažādu vārdošanas sistēmu pēdas, to savstarpējās ietekmes radītas parādības, tad autores mērķis ir bijis arī meklēt piemērotus kritērijus raksturīgāko somugru un indoeiropiešu (it īpaši latviešu un lietuviešu) nomenklatūras sistēmu iezīmju identificēšanai, lai šos kritērijus varētu izmantot, pētījot nosaukšanas jeb vārdošanas tradīcijas dažādu valodu kontaktu apgabalos vispār. Tāpēc ap-